

Nr 34.

Ankom till riksdagens kansli den 15 maj 1929 kl. 5 e. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång.

Genom en den 12 mars 1929 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 191, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga här nedan intaget förslag till lag om ändring i vissa delar av lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång.

Beträffande de skäl, som ligga till grund för förslaget, får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till de vid propositionen fogade protokollen.

Förslaget har ytterst föranletts av den betydande stegring i statsverkets kostnader, som den fria rättegången varje år visat sig medföra. År efter år har antalet mål, däri fri rättegång åtnjutits, undergått en ej oväsentlig ökning. Sålunda må från en i propositionen (s. 6) för åren 1921—1927 gjord sammanställning nämnas, att samtliga sådana mål utgjorde 2,070 år 1921, 3,347 år 1924 och 4,828 år 1927. Samtidigt har det relativa antalet mål, däri rättegångsbiträde icke förordnats och statsverkets utgifter således kunnat hållas nere, minskats. I procent av samtliga fria rättegångsmål utgjorde dylika mål 14.8 år 1921, 13.4 år 1924 och 7.2 år 1927. Medan nettokostnaderna i 1917 års kommittébetänkande beräknades uppgå till omkring 75,000 kronor för år, utgjorde desamma 516,000 kronor under sista budgetåret 1927—1928. Till be-lysande av de olika ändamål, för vilka statsmedel i den fria rättegången tagits i anspråk, må här meddelas följande uppgift för kalenderåret 1927, avseende statsverkets bruttokostnader:

Förslagets tillkomst.

Vittnesersättningar	61,248
Ersättningar till rättegångsbiträden:	
arvoden och reseersättningar	380,803
förskjutna kostnader.....	36,228
Övriga kostnader (expeditionslösen, delgivningskostnader m. m.)	87,114
	Summa 565,393

Med hänsyn till ökningen i statsverkets berörda utgifter igångsattes inom justitiedepartementet en utredning i syfte att utröna, huruvida icke genom ändrade grunder för åtnjutande av fri rättegång eller eljest statsverkets kostnader skulle kunna nedbringas, och i anslutning härtill infortrade chefen för nämnda departement genom skrivelse den 24 februari 1928 från häradshövdingar och rådhusrätter vissa uppgifter angående kostnaderna för mål, däri fri rättegång varit part beviljad, m. m., varjämte vederbörande anmodades att uttala sig rörande möjligheterna att vinna begränsningar i statsverkets utgifter för den fria rättegången.

Jämväl av riksdagens revisorer har en undersökning i detta ämne verkställts, nämligen hösten 1928. Redogörelse härför är lämnad i revisorernas till innevarande års riksdag avgivna berättelse, del I s. 6 o. f., till vilken utskottet får hänvisa.

I ett stort antal av de yttranden, som avgåvos med anledning av departementschefens nyss nämnda skrivelse, uppgives, att missbruk av den fria rättegången förekommit. Sålunda framhålles bland annat, att de fria rättegångarna understundom tillkommit i rent trakasserings syfte eller för att bereda vederbörande rättegångsbiträde ekonomisk vinning samt att dessa rättegångar ibland hänfört sig till ett så obetydligt intresse, att dess tillvaratagande ej förtjänade något understöd från det allmänna. Å andra sidan framgår av yttrandena, att mångenstädes missbruk av den fria rättegången icke förekommit utan att institutet varit enbart till gagn. Utredningen giver ock vid handen, att de tendenser till missbruk av den fria rättegången, som yppat sig, kunnat redan med nu gällande bestämmelser på vissa håll vederbörligen bemästras av domstolen.

Med ledning av de inkomna yttrandena och med biträde av särskilt tillkallade sakkunniga upprättades inom justitiedepartementets lagavdelning ett utkast till lag om ändring i vissa delar av lagen om fri rättegång, åsyftande att råda bot på de missbruk, som i yttrandena påtalats. Detta utkast var utarbetat på grundval av följande riktlinjer: »Den beslutande myndigheten beredes tillfälle att vägra fri rättegång, där partens intresse att överhuvud få sin sak prövad av domstol måste anses synnerligen ringa. En mera ingående prövning av behovet av biträde sker, varvid tillses, att onödigt kostbart biträde icke väljes. Domstol beredes tillfälle att genom nedsättning i arvodet inskrida mot biträde, som utan skäl drivit rättegång. Återhållsamhet inom lagens ram med det allmännas utgifter inskärpes.» Över utkastet avgåvos yttranden av rikets hovrätter och Sveriges advokatsamfund.

*Förslagets
innehåll.*

De ändringar, som föreslås i lagen om fri rättegång, äro huvudsakligen följande.

Enligt 1 § i gällande lag må fri rättegång i visst mål, vare sig tvistemål eller brottmål, beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Från denna regel gälla nu två undantag. I brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av all-

män åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande i annat fall än att åklagaren anhängiggjort talan i målet. Fri rättegång må ej heller beviljas den, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna sådan förmån. I propositionen föreslås, att dessa undantag skola utökas med ännu ett: fri rättegång skall ej beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning. Enligt vad departementschefen framhållit, avse de valda ordalagen att framhäva, att den prövning, som skall företagas, icke gäller, huruvida partens talan synes mer eller mindre välgrundad och således kan anses ha utsikt att vinna bifall, utan avser frågan, huruvida partens intresse att få sin sak prövad av domstol måste objektivt sett betecknas såsom synnerligen ringa. Såsom exempel anföres, att en person vill föra process om ett krav mot någon, som ostridigt saknar utmättningsbara tillgångar, samt sådana mål, i vilka part av uppenbar trakasserilusta drives att processa. Den ändring, som sålunda föreslås i 1 §, har medfört vissa ändringar i 7, 8 och 10 §§.

2 § andra stycket har undergått en formell jämkning, betingad därav att till 5 § ansetts böra överflyttas de i förslaget något utförligare än i gällande lag bestämda förutsättningarna för förordnande av rättegångsbiträde åt fattig part.

4 § i dess nuvarande lydelse innehåller bland annat stadgande om sättet för styrkandet av parts förmögenhetsförhållanden och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet. Äro dessa förhållanden ej kända, bör av parten härom avgiven uppgift vara styrkt genom »offentlig myndighet eller trovärdig, känd person». Enligt förslaget skall detta stadgande ändras dels så, att behörighet att bestyrka lämnad uppgift skall tillkomma allenast »offentlig myndighet, som Konungen bestämmer», dels ock så, att bestyrkandet gjorts obligatoriskt genom utbyte av ordet »bör» mot ordet »skall».

I 5 § i förslaget äro upptagna bestämmelser om förordnande av rättegångsbiträde. För närvarande gäller — enligt stadgande i 2 § andra stycket — att rättegångsbiträde må förordnas, »där så finnes erforderligt för behörigt anhängiggörande eller utförande av partens talan». I 5 § första stycket föreslås nu, att förordnande skall kunna meddelas, om part finnes »icke kunna själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, behörigen tillvarataga sina intressen vid talans anhängiggörande eller utförande». Med uttrycket »i tjänsteställning eller eljest» åsyftas bland annat allmän åklagare i mål, däri han för talan, och barnavårdsman i mål rörande barnuppfostningsbidrag. Angående innebörden av detta stadgande har departementschefen i fråga om åklagare anfört, att i de fall, då den för utförande av åklagarens ansvarstalan erforderliga utredningen helt eller i allt väsentligt täcker jämväl målsägandens ansvars- eller skadeståndstalan eller ock åklagaren är villig lämna målsäganden erforderligt bistånd och av rätten finnes lämpad härför, särskilt rättegångsbiträde för den fattiga parten ej skulle behöva förordnas. Vad barnavårdsmännens ställning i rättegångar om barnuppfostningsbidrag beträffar, har departementschefen framhållit, att det bistånd, som från barnavårdsmännens sida läres kunna påräknas, närmast avser

de barnavårdsmän, som i större utsträckning ägna sig åt uppgiften och åtnjuta avlöning från vederbörande kommun.

I andra stycket av 5 § upptagas till en början de nuvarande bestämmelserna i första stycket, att rättegångsbiträde förordnas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande. Vidare föreslås följande nya föreskrift: »Där ej omständigheterna annat påkalla, bör med beslut angående förordnande att biträda part med talans utförande anstå, till dess parten varit personligen tillstädes i målet och rätten därvid funnit, att behov av biträde föreligger.» I förslaget göres således uttryckligen skillnad mellan förordnande av biträde för talans *anhängiggörande* och förordnande av biträde för talans *utförande*. Medan förordnande av biträde för talans *anhängiggörande* skall kunna meddelas av rätten eller dess ordförande utan att personlig inställelse av part är erforderlig, skall vid förordnande av biträde för talans utförande som regel gälla, att dylikt förordnande meddelas först sedan parten varit personligen tillstädes vid rätten och rätten funnit behov av biträde föreligga.

5 § tredje stycket innehåller jämväl en nyhet. För närvarande gäller, att där målets beskaffenhet det fordrar, bör till biträde förordnas lämplig person, som avlagt för utövande av domareämbete föreskrivna kunskapsprov, därvid företrädesvis bör anlitas någon, som yrkesmässigt utövar advokatverksamhet. Har sådan person av parten föreslagits till biträde, bör avvikelse från förslaget ej ske, så framt ej särskilda skäl därtill äro. Enligt propositionen skall sådant företräde tillkomma allenast den, som *vid rätten* yrkesmässigt utövar advokatverksamhet *och ej är avlägset boende*.

I 14 § föreslås vissa ändrade bestämmelser om ersättning åt rättegångsbiträde. Enligt nuvarande lydelse av 14 § andra stycket skall biträde åtnjuta skäligt arvode för det »arbete, biträdet nedlagt å rättegången för dess förberedande och utförande, så ock ersättning för nödvändiga utgifter och tidsspillan». I syfte att bringa till genomförande det redan i förarbetena till lagen uttalade önskemålet, att rättegångsbiträdets ersättning bestämmes icke efter antalet inställelser utan efter det arbete, som rättegången krävt, hava nu nämnda föreskrifter, enligt vad i propositionen framhålles, undergått den ändring, att biträdet — utöver ersättning för nödvändiga utgifter — skall åtnjuta ersättning för det »arbete, han nedlagt å rättegången». Därunder är avsett att rymmas jämväl det arbete, ett biträde kan hava nedlagt för förlikning i en redan anhängig process. Till ersättningsbestämmelserna har vidare fogats det tillägg, att vid ersättningsbestämmande hänsyn bör tagas till biträdets inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål.

Sista punkten i 14 § andra stycket innehåller ett stadgande, vartill motsvarighet tidigare saknats: »Finnes talan utan skäl hava anhängiggjorts eller fullföljts, må ersättningen till biträdet efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.» Stadgandet har tillkommit med anledning av vad i vissa yttranden framhållits om det oegentliga däri, att enligt gällande bestämmelser biträdets rätt till ersättning av statsmedel är helt oberoende av, huruvida huvudmannens talan varit uppenbart ogrundad eller icke. Enligt vad departementschefen anför, har

domstolen vid bedömandet av ersättningsfrågan att pröva biträdets handlingsätt under hänsynstagande till de vid varje tidpunkt för hans handlande föreliggande omständigheterna.

Såsom redan nämnts, förutsättes i 5 § andra stycket av förslaget för erhallande av biträde vid talans utförande som regel, att parten personligen inställer sig hos rätten. Däremot kräves ej personlig inställelse, när fråga är allenast om förordnande av biträde vid talans anhängiggörande. Vid granskningen av förslaget hemställde lagrådet, att förordnande att biträda part vid talans anhängiggörande i regel ej borde meddelas utan att parten personligen inställt sig hos rätten eller dess ordförande samt att, ifall redan då behov av biträde jämväl för utförande av partens talan prövades vara förhanden, förordnande att biträda part jämväl i detta hänseende i regel borde meddelas i omedelbart samband med förstnämnda förordnande. Med hänsyn till betydelsen av förevarande bestämmelse får utskottet här återgiva vad som i denna del förekommit vid förslagets utarbetande.

*Fordran å
parts person-
liga inställelse
för erhallande
av biträde.*

Departementschefen yttrade vid remissen till lagrådet:

Inledningsvis har jag redan haft tillfälle att nämna, att rättegångsbiträde i praxis kommit att förordnas i långt större utsträckning än som under förarbetena till lagen var tänkt, och att anledningen till denna utveckling framförallt torde ligga däri, att de fattiga parterna i allmänhet vända sig direkt till någon advokat eller sakförare, varigenom vållas en viss isolering mellan domstol och part. En reform på området synes mig böra i första hand syfta till att bryta denna isolering och ställa domstol och part i omedelbar förbindelse med varandra. Det kunde då synas lämpligt att på ort, där rättshjälpsanstalt ej finnes, åvägbringa den önskade förbindelsen redan på det förprocessuella stadiet. Parten borde därför föranledas att redan i och för stämningens uttågande vända sig till domstolen, där hjälp i berörda hänseende i så fall borde lämnas. Rättens ordförande skulle då kunna bilda sig en uppfattning om partens behov att i den blivande processen komma i åtnjutande av hjälp av ett rättegångsbiträde. Genom att tillämpa denna procedur vid behandling av ansökning om fri rättegång skulle en nära anknytning vinnas till de planer i berörda hänseende, som lågo till grund för 1916 års utkast. Det var här tänkt, att den fattige parten skulle hos rätten erhålla biträde med avfattandet av stämningsansökan och att den ökade arbetsbördan, som härav skulle föranledas, borde för häradsrätternas del kompenseras genom att på statens bekostnad å varje domsagokansli bleve anställd en förste notarie med vissa självständiga uppgifter i fråga om den kostnadsfria rättegångens inledande. Om ock en återknytning till denna tanke syntes önskvärd, ej minst med hänsyn därtill att i så fall en säkerligen effektiv besparing skulle vara att emotse, hade dock en dylik utväg ej beträffats i utkastet — detta närmast av den anledningen att det förmenades bliva svårt att bryta den praxis, som härutinnan utbildat sig.

Frågan om förordnande för ombudet att biträda den fattige parten vid talans utförande skulle däremot enligt utkastet i regel komma under bedömande först sedan parten personligen varit i målet tillstädes och domaren därigenom blivit i tillfälle att med någorlunda säkerhet avgöra, huruvida parten verkligen vore ur stånd att själv i rättegången tillvarataga sina intressen. Då vid första handläggningen av målet motparten i regel förväntades kunna bli hörd, innan förordnande meddelades, ansågs också kunna undvikas den olägenheten, som vore förbunden med den nuvarande ordningen för förordnande av rättegångs-

biträde, nämligen att dylikt biträde anlätades även i fall, där den fattige partens talan lämnades av motparten obestridd.

Utkastet i denna del har lämnats utan anmärkning av hovrätterna. Där emot har advokatsamfundet förklarat den föreslagna ordningen icke blott vara opraktisk utan i vissa fall även ägnad att äventyra den obemedlades rätt. I sistnämnda avseende har styrelsen erinrat om att i en del familjerättsmål provisoriska förordnanden böra utverkas redan vid första rättegångstillfället. Vidare har styrelsen som sin förvisning uttalat, att en dylik bestämmelse skulle föranleda en ökning i antalet rättegångstillfällen och därmed av kostnaderna för det allmänna och för motparten, vilket skulle strida mot den gagneliga koncentrationstendens, som under de sista åren gjort sig gällande.

Vad de berörda familjerättsmålen beträffar synes advokatsamfundet ha förbisett, att vid regeln om biträdes förordnande vid första rättegångstillfället fästs det förbehåll, att ej särskilda skäl till annat föranledde. Skulle i det av advokatsamfundet åsyftade fallet ett provisoriskt beslut, t. ex. om bidrag av ena maken till den andras underhåll, böra utverkas redan vid första rättegångstillfället, och kan icke, genom ett i stämningen fastställt yrkande härom, den fattige partens intresse anses tills vidare behörigen tillgodosett, torde föreligga just ett sådant särskilt skäl för domaren att redan i samband med att fri rättegång beviljas meddela rättegångsombudet förordnande att jämväl i fortsättningen utföra partens talan. Det förhållande, att sålunda i *vissa* mål ett dylikt fortsatt förordnande genast bör meddelas, läser icke kunna motivera ett bibehållande av den nu ganska allmänt rådande praxis att meddela ett dylikt generellt förordnande i så gott som *alla* mål och således även i de icke tvistiga målen.

Den andra erinran, som advokatsamfundet haft att göra mot förslaget, gäller farhågan, att genom ett framflyttande av prövningen om eventuellt fortsatt biträdesförordnande till första rättegångstillfället rättegångarna skulle uttänjas, vilket skulle stå i strid med den rådande koncentrationstendensen. Denna synpunkt är mig icke främmande, och den uttalade förmodan ligger rätt nära till hands. Emellertid vill jag till en början erinra, att enligt advokatsamfundets egen framställning den nu rådande praxis med generellt förordnande redan vid rättegångens början ej synes ha varit ägnad att mera allmänt befrämja en starkare koncentration i de fria rättegångarna, i det att samfundet självt klandrat den frestelse, som i de fria rättegångarna skulle framträtt att icke iakttaga tillbörlig återhållsamhet i avseende å anhopning av processmaterial. Om således å ena sidan den nuvarande ordningen visat sig föga främja koncentrationstendensen, så må å andra sidan till förmån för utkastet nämnas, att den däri upptagna ordningen — att i regel ej förrän vid första rättegångstillfället förordna biträde för talans utförande — med gott resultat tillämpats vid vissa domstolar. Det torde ligga nära till hands att antaga, att biträde, som handhaft rättegångens anhängiggörande, ej underlåter att, där han vid en omdömesgill prövning finner, att verkligt behov av fortsatt biträdeshjälp föreligger, jämte parten inställa sig vid målets första handläggning. Därtill torde han för övrigt mången gång föranledas av önskan att vid rätten själv framställa sitt anspråk på ersättning för redan å saken nedlagt arbete. Självfallet löper han risken av att icke alltid få fortsatt förordnande såsom biträde, i det att domstolen kan finna parten äga förmåga att själv utföra sin talan, men just tanken härpå bör föranleda ett mera restriktivt bedömande från hans sida av frågan huruvida talan är sådan, att han bör åtaga sig utförandet av densamma, varigenom jämväl mera allmänt skulle skapas det hämmande moment för honom i avseende å tillrådandet av rättegångar, som föreligger, då han har att göra med en bemedlad part. För övrigt kan ifrågasättas, huruvida icke just ur koncentrationssynpunkt vissa fördelar stå att vinna med den i ut-

kastet föreslagna ordningen, i det att genom partens personliga närvaro vid rätten det i en hel del fall lär bli möjligt att snabbare än eljest kunnat ske avgöra målet. Då jag sålunda i allt väsentligt kan giva min anslutning till utkastet i denna del, har jag ansett detsamma böra upptagas i förslaget, om ock därvid avfattningen jämkats i syfte att möjliggöra en något smidigare tillämpning.

Lagrådet anförde:

Den i ärendet återopade utredningen ger ett starkt intryck av att rättegångsbiträde förordnas i större utsträckning än som synes påkallat för tillgodoseende av de fattiga parternas intressen. Anledningen härtill torde huvudsakligen vara att söka däri, att den beslutande myndigheten i allmänhet förordnar biträde utan att hava varit i tillfälle att genom partens personliga hörande bilda sig en närmare uppfattning om målets beskaffenhet och partens förmåga att själv tillvarataga sina intressen. Oftast torde nämligen ansökningen om fri rättegång och om förordnande av rättegångsbiträde ingivas av den, för vilken förordnande begäres. Parterna hava på detta sätt i stor utsträckning kommit att redan på ett förberedande stadium isoleras från beröring med domare och domstolar. En reform på området bör också, såsom departementschefen framhållit, syfta till att genom brytande av denna isolering giva de beslutande myndigheterna större möjlighet att gå in i verklig prövning, huruvida parten har behov av rättegångsbiträde.

De bestämmelser förslaget i denna del upptagit torde näppeligen visa sig tillräckligt verksamma för uppnående av berörda syfte. I fråga om förordnande av biträde för rättegångens *anhängiggörande* ger förslaget icke någon impuls till förändring i hittills tillämpad praxis; i det stora flertalet fall torde såsom förut biträde för talans anhängiggörande komma att förordnas utan att domaren haft personlig beröring med parten. I fråga om talans *utförande* inför rätten skall visserligen förordnande i regel ej meddelas, med mindre parten varit personligen tillstädes och rätten därvid funnit, att behov av biträde föreligger. Men det torde knappast kunna undvikas, att ett biträde, som förordnats för talans anhängiggörande, med partens tysta eller uttryckliga medgivande jämväl kommer att taga befattning med utredningen av partens talan, anskaffande av bevisning och dylikt, och domstolen kan härigenom bliva försatt i ett sådant läge, att avslag på en framställning om förordnande att biträda vid talans utförande lätt kommer att framstå som obilligt. Departementschefen har själv antytt sannolikheten av en dylik utveckling, då han till bemötande av en mot förslaget i annat hänseende riktad anmärkning påpekar, att det torde ligga nära till hands att antaga, att biträde, som handhaft rättegångens anhängiggörande, ej underlåter att, där han finner verkligt behov av fortsatt biträdeshjälp föreligga, jämte parten inställa sig vid målets första handläggning.

I betraktande av det sagda torde det vara lämpligt stadga, att för erhållande av biträdeshjälp för anhängiggörande av rättegång parten i allmänhet skall personligen infinna sig hos rätten eller dess ordförande. I många fall lär, såsom också förutsatts i ett första utkast till den gällande lagen, vid sådan personlig inställelse erforderlig hjälp med stämningsansökans uppsättande kunna lämnas av någon tjänsteman å domstolens kansli. Vad domsagorna å landet beträffar, bör övervägas, huruvida icke till befordrande av sådant tillhandagående särskilda bestämmelser böra införas i domsagostadgan. I de fall emellertid, då behov av biträde för talans anhängiggörande anses vara för handen, synes rätten eller dess ordförande böra hava befogenhet att redan å detta stadium utsträcka förordnandet för biträdet att avse jämväl rättegångens utförande, och detta icke blott, såsom enligt motiven till förslaget avsetts, när det

påkallas av sådana särskilda förhållanden som nödvändigheten att söka utverka provisoriska beslut, utan även då det står klart för den beslutande myndigheten, att på grund av målets beskaffenhet och partens oförmåga att själv handhava utredningen parten behöver hjälp för målets utförande. Gives sålunda förordnande jämväl i sistnämnda hänseende, kan biträdet räkna med att få ersättning för det arbete och de kostnader han före första rättegångstillfället nedlägger å målet, något som bör vara till fördel ur synpunkten av rättegångens koncentration. Att förslaget ur denna synpunkt lämnar rum för befogad erinran, har av advokatsamfundet påpekats.

Med stöd av vad nu anförts hemställer lagrådet, att andra punkten i 5 §:s andra stycke underkastas sådan ändring, att *dels* däri stadgas, att, där ej omständigheterna annat påkalla, förordnande att biträda part vid talans anhängiggörande ej må meddelas utan att parten personligen inställer sig hos rätten eller dess ordförande, *dels ock* den i punkten upptagna bestämmelsen rörande förordnande av biträde för talans utförande fullständigas med en föreskrift av innebörd, att därest redan vid meddelande av förordnande för talans anhängiggörande parten prövas vara i behov av biträde jämväl för utförande av sin talan, förordnande även i detta hänseende i regel bör omedelbart meddelas.

Vid anmälan i statsrådet av lagrådets utlåtande anförde departementschefen:

Såsom framgår av mitt yttrande till statsrådsprotokollet vid remissen av lagförslaget, har den av lagrådet förordnade tanken, att parten i allmänhet borde personligen inställa sig hos domaren i och för talans anhängiggörande varit föremål för ingående överläggningar inom departementet med de för lagfrågas behandling tillkallade sakkunniga. Därvid förutsattes, liksom nu av lagrådet, att erforderlig hjälp med stämmingsansökans uppsättande skulle lämnas av någon tjänsteman å domstolens kansli. Såsom lagrådet erinrat, låg denna tanke till grund för 1916 års utkast, men den mötte gensagor från de över utkastet hörda myndigheterna och övergavs i 1917 års betänkande, som i stället åsyftade, att kärandeparten borde genom offentliga rättshjälpskontor erhålla nödigt biträde. Den i sådant hänseende tilltänkta organisationen har dock endast i begränsad omfattning kommit till stånd.

För egen del ställer jag mig betänksam till det av lagrådet framförda förslaget icke minst därför, att domstolen — låt vara genom underordnad tjänsteman — komme att direkt medverka vid rättegångens inledande. En sådan medverkan kan möjligen bliva ägnad att särskilt hos motparten väcka den misstanken, att domstolen bibragts en förhandsuppfattning om saksäget. Behöver parten för behörigt tillvaratagande av sina intressen vid rättegångens anhängiggörande ett verksamt stöd, synes mig hjälpen böra lämnas av utom domstolen stående krafter. Därmed torde både parten och det allmänna i längden vara bäst betjänta; parten känner sig hava ett bättre stöd hos den, som har till uppgift att stå honom bi, och domstolens arbetskrafter inriktas på de uppgifter, som domstolen har att i första hand främja. Då i de mål, varom här är fråga, partens personliga hörande vid rätten i regel torde vara av stor betydelse för utredningen, och det särskilt på landsbygden skulle bliva betungande för parten att behöva inställa sig jämväl vid talans anhängiggörande, skulle en föreskrift av den innebörd lagrådet ifrågasatt kunna leda till att befogenheten att ålägga part personlig inställelse vid målets handläggning bleve än mera sparsamt utnyttjad än nu är fallet. Enligt min mening torde vidare, därest icke andra viktiga hänsyn skola eftersättas, en effektiv utmönstring av de mål, som icke tarva förordnande av biträde, svårigen låta sig göra förr än vid första rättegångstillfället. Först vid detta tillfälle, då jämväl motsidan kan bli hörd och tvisten — därest ej motparten lämnar talan obestridd — blivit

i någon mån klarlagd, lärer frågan, huruvida den fattige parten verkligen är i behov av biträde, kunna nöjaktigt bedömas. Men om på detta stadium en verk- sam prövning, som således kan och även bör ske, kommer till stånd, torde begränsningen i det allmännas utgifter snarare bliva större än om lag- rådet's förslag komme till genomförande. I valet mellan att för det ändamål, varom här är fråga, fordra parts inställelse vid rättegångens anhängiggörande eller först vid första rättegångstillfället, synes mig alltså det senare alternativet vara att föredraga. De olägenheter, lagrådet funnit förenade med den föreslagna anordningen, torde hava tillagts något för stor vikt. Att avslag på framställning från ett rättegångsbiträdes sida om fortsatt förordnande skulle behöva framstå som obilligt, därför att biträdet ta- git befattning med utredningen av partens talan, anskaffande av bevisning och dylikt, lärer näppeligen vara att befara. På sätt framgår av mitt yttrande till statsrådsprotokollet vid förslaget's 14 § bör nämligen biträdet kunna påräkna ersättning för sålunda utfört arbete, såvida därigenom målets utredning främ- jats. Emot den andra i viss mån härmed sammanhängande invändningen, att förslaget skulle i alltför hög grad beskära möjligheten att i fall av behov re- dan vid talans anhängiggörande utsträcka förordnandet för biträdet att avse jämväl rättegångens utförande, må framhållas, att det icke varit avsett, att denna möjlighet skulle begränsas till de fall, där biträdes hjälp påkallas av så- dana särskilda förhållanden som nödvändigheten att söka utverka provisoriska beslut. Det föreslagna stadgandets avfattning förefaller mig tillgodose kravet på en smidig tillämpning och öppna möjlighet för att ett generellt biträdes- förordnande kan meddelas jämväl i de av lagrådet åsyftade fallen. Vid nu angivna förhållanden har vad av lagrådet anförts vid denna paragraf icke syntts mig innefatta tillräcklig anledning att frånga det remitterade förslaget.

Av den i ärendet förebragta utredningen finner utskottet tydligt framgå, att missbruk av olika slag på många håll yppat sig vid tillämpningen av lagen om fri rättegång. Enligt utskottets mening är det av synnerlig vikt, ej minst med hänsyn till den betydelsefulla uppgift i samhällslivet, som institutet fri rättegång har att fylla, att rådande missbruk stävjas. Såsom departements- chefen framhållit måste emellertid härvid tillses, att ej sådana medel tillgripas att, om ock missbruken därmed skulle undanröjas, de fattiga parternas be- rättigade intressen komme att trädas för när. Såvitt utskottet kunnat finna, har denna synpunkt beaktats i det nu framlagda förslaget. De ändringar i lagen om fri rättegång, som propositionen innebär, medföra icke någon rubbning i grunderna för denna lagstiftning, och såsom helhet bedömt synes förslaget äg- nat att avhjälpa missförhållandena utan att giva anledning till farhåga, att in- trång skall ske å de förmåner i nu förevarande avseende, som böra tillkomma obemedlade personer.

Den nya bestämmelsen i 1 §, att fri rättegång ej må beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vin- ner prövning, finner utskottet tillgodose ett önskemål, som flestades framträtt. Därigenom beredes möjlighet att förhindra ett processande på statens bekost- nad, som skulle kunna betecknas som meningslöst eller nära nog anstötligt. Att processföremålets värde är ringa utesluter naturligen icke, att förmånen av fri rättegång kan beviljas en part. Endast om värdet är så obetydligt, att det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vin- ner prövning, kan fri rättegång vägras.

Utskottet.

I fråga om de ändringar, som föreslås i 4 §, har utskottet hyst en viss tvekan rörande lämpligheten av att inskränka befogenheten att utfärda intyg om sökandes förmögenhetsförhållanden till offentlig myndighet, som Konungen bestämmer, eller således till personer, som handla under ämbetsmannaansvar. Med hänsyn emellertid till den bristande omsorg, som enligt utredningen i ärendet mången gång visats vid utfärdande av dylika intyg, har utskottet ansett sig böra tillstyrka jämväl denna ändring. Utskottet vill emellertid betona angelägenheten av att vid bestämmandet av de myndigheter, som skola erhålla nämnda befogenhet, antalet myndigheter icke inskränkes alltför mycket. Sålunda synes det böra tillses, att icke en sådan begränsning genomföres, att svårigheter uppstå för parter att anskaffa erforderliga intyg. Sådan varsamhet är givetvis ock av nöden i fråga om de ändringar i nuvarande formulär till uppgift för erhållande av fri rättegång, som äro avsedda att vidtagas i syfte att erhålla större garanti för uppgiftens riktighet.

Ej heller mot de i 5 § föreslagna ändringarna har utskottet funnit anledning framställa någon erinran. Bland här mötande spörsmål vill utskottet särskilt erinra om den under utredningen starkt uppmärksammade frågan, huruvida part bör, såsom lagrådet förordat, iakttaga personlig inställelse redan för erhållande av biträde för talans *anhängiggörande* eller sådan inställelse i enlighet med propositionen bör fordras först vid förordnande av biträde för talans *utförande*. Även i denna punkt delar utskottet den mening, som departementschefen uttalat. Utskottet vill särskilt betona departementschefens betänkligheter mot att domstolen, såsom givetvis mången gång skulle bliva fallet med den av lagrådet förordade anordningen, komme att direkt medverka vid rättegångens inledande. Ej sällan torde det kunna inträffa, att den person å domstolskansliet, som bistått en part vid talans anhängiggörande, bleve domare i målet och därvid måhända såge sig nödsakad att underkänna yrkanden, vars framställande han vid rättegångens inledande ansett sig hava skäl tillstyrka. Att en dylik sammanblandning av advokat- och domarefunktioner bör undvikas, synes utskottet tydligt. Emot lagrådets förslag vill utskottet vidare framhålla en annan av departementschefen anförd omständighet, den nämligen, att en effektiv utmönstring av de mål, som icke tarva förordnande av biträde, svårligen torde låta sig göra förr än vid första rättegångstillfället. Först vid detta tillfälle, då jämväl motsidan kan bli hörd och tvisten — därest ej motparten lämnar talan obestridd — blivit i någon mån klarlagd, lär frågan, huruvida den fattige parten verkligen är i behov av biträde, kunna nöjaktigt bedömas. Lagrådets förslag skulle med hänsyn till vad nu anförts möjligen kunna befaras leda till att personlig inställelse av part för prövning av biträdesfrågan understundom komme att krävas två gånger, nämligen först vid rättegångens inledande, då biträde antingen alls icke eller blott för talans anhängiggörande förordnades, och sedan vid målets handläggning för prövning av frågan om biträde vid talans utförande. Att en dubbel inställelse ej sällan skulle vara betungande för parter, särskilt på landsbygden och å orter, avlägsna från domarekansli och tingsställe, torde ej behöva påpekas. Emot Kungl. Maj:ts förslag har av Sveriges advokatsamfund invänts, att för-

slaget skulle vara ägnat att öka antalet rättegångstillfällen. Till grund för denna invändning torde ligga den uppfattningen, att om, såsom i ett flertal fall kunde väntas inträffa, part vid sin personliga inställelse inför rätten funnes vara i behov av biträde för talans utförande, uppskov med målet bleve av sådan anledning erforderligt. Enligt utskottets mening synes denna farhåga hava överdrivits. I regel lär det nämligen ej erbjuda några större svårigheter för biträde, som handhaft rättegångens anhängiggörande och således bör äga närmare kännedom om målet, att bedöma, huruvida behov av fortsatt biträdeshjälp föreligger. Är detta förhållandet, torde biträdet jämte parten personligen inställa sig vid rätten och uppskov förty undvikas. Har åter biträde för talans anhängiggörande ej erforderats, lär i allmänhet biträde ej heller i fortsättningen behövas.

Enligt förslaget 14 § bör vid bestämmandet av ersättning till rättegångsbiträde tagas hänsyn till biträdets inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål. Utskottet finner visserligen ett dylikt hänsynstagande vara i sin ordning och delar således den uppfattning, som ligger till grund för den föreslagna bestämmelsen. Då emellertid denna grundsats icke är lagfäst beträffande processen i allmänhet, synes det ej vara lämpligt, att densamma nu fristående införes genom ett stadgande i förevarande lag. Med hänsyn härtill har utskottet ansett nämnda bestämmelse böra utgå ur paragrafen. Vidare föreslår utskottet den ändring i lagrummet, att såsom uttrycklig förutsättning för befogenheten att reducera rättegångsbiträdes ersättning eller att fränkänna honom ersättning jämväl skall stadgas, att biträdet brustit i nödig aktsamhet.

Slutligen får utskottet med hänsyn till vad inom utskottet vid behandlingen av detta lagstiftningsärende förekommit såsom ett önskemål uttala, att Kungl. Maj:t har sin uppmärksamhet riktad å frågan, huruvida till nedbringande av statsverkets kostnader för den fria rättegången upprättande av ytterligare offentliga rättshjälpsanstalter bör söka åvägabringas.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen, med förklarande att Kungl. Maj:ts förslag ej kunnat av riksdagen i oförändrat skick antagas, måtte för sin del antaga följande förslag till

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

L a g

om ändring i vissa delar av lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång.

Härigenom förordnas, att 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10 och 14 §§ i lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång skola, 2, 10 och 14 §§ i nedan intagna delar, erhålla följande ändrade lydelse:

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i jorddelningsmål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

Fri rättegång må ej beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning, ej heller part, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna fri rättegång.

I brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande i annat fall än att åklagaren anhängiggjort talan i målet.

2 §.

Part, som — — — — — förskjuten kostnad.

Efter ty i 5 § sägs är parten jämväl berättigad att på det allmännas bekostnad erhålla biträde i rättegången.

4 §.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet; äro sagda förhållanden ej kända, skall uppgiften vara styrkt genom offentlig myndighet, som Konungen bestämmer.

5 §.

Finnes part, som beviljats fri rättegång, icke kunna själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, behörigen tillvarataga sina intressen vid talans anhängiggörande eller utförande, må lämplig person förordnas att därvid biträda honom.

Rättegångsbiträde förordnas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande. Där ej omständigheterna annat påkalla, bör med beslut angående förordnande att biträda part med talans utförande anstå, till dess parten varit personligen tillstädes i målet och rätten därvid funnit, att behov av biträde föreligger.

Till rättegångsbiträde bör, om målets beskaffenhet det fordrar, förordnas någon som avlagt för utövande av domareämbete föreskrivna kunskapsprov. Företrädesvis bör därvid anlitas den, som vid rätten yrkesmässigt utövar advokatverksamhet och ej är avlägset boende; har sådan person av parten föreslagits till biträde, bör avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej särskilda skäl därtill äro.

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl därtill äro, biträdet berättigas att sätta annan lämplig person i sitt ställe.

7 §.

Finnes under rättegången, att parten utan intrång i de medel, som äro nödiga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången, äge rätten förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra.

Samma lag vare, där partens talan finnes vara av beskaffenhet, som i 1 § andra stycket avses.

8 §.

När rätten från sig skiljer mål, vari fri rättegång varit part beviljad, skall rätten, där parten jämlikt 7 § förklarats förlustig sagda förmån, förplikta honom ersätta statsverket kostnad, som enligt 2 § skolat gäldas av allmänna medel; dock ankomme på rätten att pröva, om och i vad mån sådant åläggande bör ske i fall, då beslutet om förmånens upphörande grundats därpå, att det för parten funnits vara av synnerligen ringa betydelse, att hans talan vinner prövning.

Har part, som åtnjutit fri rättegång, ej förklarats ersättningsskyldig, men tappar motparten, varde sådan skyldighet denne ålagd, där han enligt lag är pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnad.

10 §.

Har part — — — — — åliggande underhållsskyldighet.

Där hovrätt — — — — — allmänna medel.

Vad i 1 § andra och tredje styckena samt i 6, 7 och 8 §§ är stadgat skall äga motsvarande tillämpning med avseende å fri rättegång i hovrätt.

Mot hovrätts — — — — — ej föras.

14 §.

Vittnesersättning, som — — — — — i brottmål.

Rättegångsbiträde, som förordnats enligt denna lag, åtnjute efter rättsens prövning skälig ersättning av allmänna medel för det arbete, han nedlagt å rättegången, så ock för nödvändiga utgifter, därvid hänsyn bör tagas till biträdets inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål. Finnes talan utan skäl hava anhängiggjorts eller fullföljts, må er-

Rättegångsbiträde, som förordnats enligt denna lag, åtnjute efter rättsens prövning skälig ersättning av allmänna medel för det arbete, han nedlagt å rättegången, så ock för nödvändiga utgifter. Finnes talan utan skäl hava anhängiggjorts eller fullföljts, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till biträdet efter omständigheterna nedsättas un-

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

sättningen till biträdet efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklarar ej äga rätt till ersättning.

der vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklarar ej äga rätt till ersättning.

Ej må biträde, som förordnats av rätten eller dess ordförande, av parten förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Beslut om — — — — tillhandahållas biträdet.

Denna lag skall träda i kraft den 1 juli 1929.

Stockholm den 14 maj 1929.

På första lagutskottets vägnar:

A. ÅKERMAN.

Vid detta ärendes behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Akerman*, greve *Spens*, *Klefbeck*, *Schlyter**, *Svenson* i Eskhult, *Fehr*, *Öhman* och *Jonsson* i Lycksele;

från andra kammaren: herrar *Björkman*, *Nilsson* i Antnäs, *Lindqvist* i Halmstad, *Lindley*, *Olsson* i Ramsta*, *Jonsson* i Risinge, *Lagerkwist* och *Grapenson*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

vidkommande förslaget i dess helhet:

1) av herrar *Akerman*, *Klefbeck*, *Lindqvist* i Halmstad, *Lindley* och *Lagerkwist*, vilka anfört:

När genom den nu gällande lagen av år 1919 den fria rättegången infördes i svensk rätt, fylldes därmed ett länge känt behov. Såsom de sakkunniga, vilka utarbetat förslaget till lagen, uttalat, kunde principen om allas likhet inför lagen ej sägas vara fullt genomförd på rättsväsendets område, så länge de samhällsmedlemmar, som voro ur stånd att bära de med en rättegång förenade utgifter, saknade tillfälle att kostnadsfritt få göra sin rätt gällande. I betraktande av den stora betydelse, som sålunda tillmätts den fria rättegången, är det naturligt, att ett förslag, vilket såsom det nu förevarande i flera hänseenden begränsar den fria rättshjälpen, giver anledning till betänkligheter.

Den omständigheten, att statsverkets kostnader för den fria rättegången under de år detta institut varit i tillämpning undergått en betydande stegring, utgör icke i och för sig tillräckligt skäl att begränsa den ifrågavarande förmånen. Att kostnaderna väsentligt överstigit de under förarbetena till lagen beräknade, läser framför allt bero därpå, att behovet av fri rättegång visat sig vara betydligt mera utbrett än vid lagens utarbetande antagits. Det synes också, som skulle de belopp, vartill statsverkets nettokostnader för den fria rättegången uppgått — 516,000 kronor för budgetåret 1927—1928 — icke vara höga i förhållande till det värde, som från samhällelig synpunkt måste tillmätas det ifrågavarande institutet.

I propositionen anföres, att missbruk av den fria rättegången förekommit, i det att denna i många fall blivit utnyttjad i en omfattning och på ett sätt, som icke kan anses förenligt med den uppgift i samhällslivet, som institutet i fråga bör ha att fylla. Icke heller denna omständighet synes oss innefatta ett avgörande skäl för att, såsom nu föreslås, begränsa den fria rättshjälpen. Den inom justitiedepartementet verkställda utredningen giver nämligen vid handen, att mångenstädes missförhållanden med avseende å den fria rättegången icke förefinnas och att på flera andra orter befintliga missförhållanden äro relativt oväsentliga. Och det läser kunna antagas, att redan de nu gällande bestämmelserna erbjuda möjligheter att motarbeta de missbruk, vartill förekomsten av institutet kan hava givit anledning. Vi kunna därför icke finna utrett, att en reformering av lagen om fri rättegång är nödig.

Huruvida ett försök att genom lagändringar råda bot på de å vissa håll förekommande missförhållandena ändock bör göras, beror enligt vår mening framför allt av frågan, om de föreslagna lagändringarna kunna genomföras utan förfång för obemedlade parter. Departementschefen har ock framhållit, att det bör tillses, att ej sådana medel tillgripas att, om ock missbruken därmed skulle undanröjas, de fattiga parternas berättigade intressen komme att trädas för när. Enligt vår mening äro emellertid de föreslagna lagändringarna ägnade att i detta avseende ingiva allvarliga betänkligheter.

Sälunda föreslås i 1 §, att fri rättegång ej må beviljas part, där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning. I sin motivering till stadgandet anför departementschefen bland annat, att de valda ordalagen avsåge att framhäva, att den prövning, som rätten eller dess ordförande hade att företaga, icke gällde, huruvida partens talan syntes mer eller mindre välgrundad och således kunde anses ha utsikt att vinna bifall, utan avsåge frågan, huruvida partens intresse att få sin sak prövad av domstol måste objektivt sett betecknas såsom synnerligen ringa. Ett sådant fall syntes, enligt vad departementschefen anför, exempelvis föreligga, om en person ville föra process om ett krav mot någon, som ostridigt saknade utmättningsbara tillgångar. Lika litet som en förständig man, vilken själv finge betala sina rättegångskostnader, spillde pengar på dylikt, lika litet borde staten göra det. En annan grupp mål som genom den föreslagna bestämmelsen komme att uteslutas vore sådana, i vilka part av uppenbar trakasserilusta drevs att processa. I båda fallen avsåge begränsningen att förhindra ett pro-

cessande på statens bekostnad, där detta skulle kunna betecknas som meningslöst eller nära nog anstötligt.

Att allmänna medel icke komma till användning för fullkomligt omotiverade processer, är givetvis ett önskemål, mot vilket ingen befogad gensaga kan göras. En närmare granskning av de fall, som föreslås till uteslutning från den fria rättegångens område, giver dock anledning till tvivelsmål, huruvida det verkligen är möjligt att på ett betryggande sätt från den fria rättegången utsondra de fall, då intet rimligt motiv till rättegång föreligger, utan att tillika över hövan inskränka möjligheterna att erhålla fri rättegång. Det av departementschefen nämnda exemplet, att en person vill föra process om ett krav mot någon som ostridigt saknar utmättningsbara tillgångar, synes icke obetingat kunna betecknas såsom ett fall, då fri rättegång ej är på sin plats. Det kan mycket väl föreligga omständigheter, som medföra, att anhängiggörande av kravmål är motiverat, oaktat gäldenären är medellös. Borgenären kan sålunda, med hänsyn till möjligheten att gäldenären i framtiden kan erhålla tillgångar, ha intresse av att få sin fordran fastslagen genom dom. Starka tvivelsmål rörande avgränsningen av de fall, då en talan är så gott som intresselös, inställa sig jämväl i fråga om andra slag av mål. Det må vara nog att här erinra om de svåra spörsmål, som skulle uppkomma, om det gällde att avgöra, huruvida väckande av ansvarstalan för ärekränkning vore av sådan betydelse för parten, att fri rättegång kunde beviljas. Det må också påpekas, att det mången gång kan vara synnerligen svårt att bedöma, huruvida trakasserilusta föreligger från parts sida. Uppenbarligen skulle det vara en ytterst svår och grannlaga uppgift, som genom det föreslagna stadgandet skulle anförtros åt den myndighet, rätten eller dess ordförande, på vilken det ankommer att bevilja fri rättegång, och det lärer knappast kunna antagas, att myndigheterna vid avgörandet av ifrågavarande spörsmål skulle komma att städse träffa det rätta eller kunna undvika ett sken av partiskhet. Att utrusta rätten och dess ordförande med befogenhet att avvisa ansökan om fri rättegång på den grund, om vilken nu är fråga, synes desto mera betänkligt som en vägran att bevilja fri rättegång av naturliga skäl i många fall skulle vara liktydig med ett avvisande av den fattiga partens talan. Det kan enligt vår mening omöjligens anses riktigt och överensstämmande med principen om allas likhet inför lagen, att staten skulle åt dem, som ha råd att föra en process på egen bekostnad, tillhandahålla sitt rättegångsväsen oavsett beskaffenheten av deras talan men i fråga om obemedlade personer anordna en gallring av deras anspråk, så att blott de anspråk, som anses värda att komma under domstols prövning, skulle få leda till rättegång.

Jämväl den ändring, som föreslås i 4 §, synes innebära en förändring till de obemedlades nackdel. Genom att den skriftliga uppgift rörande parts förmögenhetsförhållanden m. m., som, där förhållandena ej äro kända, skall åtfölja ansökan om fri rättegång, enligt den föreslagna nya lydelsen av 4 § ovillkorligen skall vara styrkt genom offentlig myndighet och ej som hittills kan godkännas, om den är bestyrkt allenast av »trovärdig, känd person», har sättet att utverka fri rättegång gjorts tyngre. Förslaget skulle i en hel del fall

lägga rent formella hinder i vägen för en person att få sin talan prövad. Och vid ombyte av vistelseort skulle det helt säkert ofta möta betydande svårigheter att anskaffa intyg av det slag, som enligt förslaget skulle erfordras.

Till fattiga parter nackdel torde ock de förändringar vara, som föreslås i 5 § i förslaget, vilken handlar om förordnande av rättegångsbiträde åt part med fri rättegång. Förordnande av biträde må enligt förslaget äga rum allenast, där part, som beviljats fri rättegång, prövas icke kunna själv eller genom någon, som i tjänsteställning eller eljest lämnar honom bistånd, behörigen tillvarataga sina intressen vid talans anhängiggörande eller utförande. I propositionen uttalas, att med denna bestämmelse avsetts bland annat att understryka, att i den mån exempelvis åklagare i fråga om utförande av målsägandetalan i brottmål, i vilka han å tjänstens vägnar för ansvarstalan, samt vidare barnvårdsman i mål rörande barnuppfostringsbidrag kunna anses lämna parten erforderligt bistånd, särskilt rättegångsbiträde icke bör förordnas. Med anledning av de anförda exemplen får utskottet erinra, hurusom fall ej sällan inträffa, då det är av vikt för målsägande eller moder till barn utom äktenskap att äga särskilt rättegångsbiträde. Det kan befaras, att införande i lagen av ett stadgande sådant som det nu ifrågavarande skulle leda till att i alltför många fall särskilt biträde åt dessa parter ej skulle förordnas. Ett annat stadgande i förslagets 5 §, vilket vi ej kunna godkänna, är föreskriften, att, där ej omständigheterna annat påkalla, beslut angående förordnande att biträda part med talans utförande bör anstå, till dess parten varit personligen tillstädes i målet och rätten därvid funnit, att behov av biträde föreligger. Den omständigheten, att parten således ofta skall nödgas inställa sig vid första rättegångstillfället utan att äga stöd och hjälp av rättegångsbiträde, torde, om förhandlingar rörande själva saken äga rum vid första rättegångstillfället, lätt kunna medföra, att parten icke lyckas på ett tillfredsställande sätt tillvarataga sina intressen. Om åter målet vid första rättegångstillfället utan sakförhandling uppskjutes för att sätta parten i stånd att anlita vid rättegångstillfället förordnat biträde, har ett uppskov med målet orsakats, som måhända skulle varit obehövt, om parten redan före första handläggningen av målet erhållit ett biträde för sin talans utförande.

Övriga föreslagna lagändringar synas oss onödiga, då redan nu gällande lag lämnar tillräckliga medel i domarens hand att på ett tillfredsställande sätt motarbeta missbruk, som på detta område kunna förekomma.

Under återropande av vad sålunda anförts få vi hemställa,

att förevarande proposition icke måtte av riksdagen bifallas.

2) av herr *Schlyter*, som anförde:

Att lagen om fri rättegång kommit att för statsverket medföra större kostnader än från början beräknats kan enligt min mening icke i och för sig utgöra anledning till en revision av lagstiftningen. Detta behöver ju ej visa annat än att behovet av en lagstiftning om fri rättegång varit större än man från början antagit. I ett stort antal avgivna utlåtanden har också det stora gagnet av

ifrågavarande lagstiftning starkt betonats. Den kungl. propositionen avser icke heller någon rubbning av de grundläggande principerna i fråga om den fria rättegången utan har allenast till syfte att förekomma vissa konstaterade missbruk, vilka framträtt därutinnan att statsverket i viss mån betungats med utgifter, vilka icke varit erforderliga för vinnande av lagens ändamål eller vilka rent av inneburit att enskilda intressen tillgodosetts utan gagn för de mindre bemedlade rättssökandena.

Den kungl. propositionen har enligt departementschefens uttalande utgått från att lagstiftningen — såväl av omtanke om den fria rättegångens sociala uppgifter som av hänsyn till att staten ej bör ekonomiskt stödja ett gagnlöst eller rent av anstötligt processmakeri — icke kan undgå att vidtaga åtgärder för att stävja de missbruk, vartill de nu gällande bestämmelserna givit anledning. Enligt departementschefen bör härvid tillses, att ej sådana medel tillgripas, att om ock missbruken därmed skulle undanröjas, de fattiga parternas berättigade intressen komme att trädas för nära; framför allt borde syftet med den ifrågasatta revisionen vara att åtminstone förhindra, att förmånen av fri rättegång exploateras för privatekonomiska intressen, som föga ha att skaffa med den fria rättegångens behjärtansvärda uppgift.

På samma gång som dessa utgångspunkter för en lagrevision synas riktiga, torde det få medgivas att den kungl. propositionen med varsam hand sökt tilllämpa desamma. Ingen av de föreslagna ändringarna i lagen kan sägas allvarligen äventyra den mindre bemedlades intressen. Icke desto mindre synes tvekan kunna råda, om tillräcklig anledning för närvarande föreligger att över huvud göra någon ändring i lagen. Enligt min övertygelse lämnar nämligen lagen redan i sin nuvarande ordalydelse en vaken och intresserad domare tillräckliga medel i hand för påtalade missbruks stävjande. På grund av rådande obenägenhet hos många domare i första instans för en stark processledning och en individuell behandling av målen kan det emellertid måhända anses erforderligt att genom något förtydligande eller genom annan jämkning på någon punkt i lagen fästa domstolarnas uppmärksamhet på vikten av att icke ändamålslost slösa med de statsmedel som stå till förfogande för den fria rättegångens genomförande. Å andra sidan synes mig angelägenheten av att icke framkalla en reaktion, som går ut över de obemedlade parternas verkliga intresse, påkalla största försiktighet vid rubbandet av nu gällande rättsregler. Ur denna synpunkt kan jag icke anse de ändringar, som i den kungl. propositionen föreslås beträffande 1 och 4 §§, samt de härav betingade ändringarna i 7, 8 och 10 §§ vara av ett verkligt behov påkallade. Däremot kan jag medgiva önskvärldheten av att *dels* genom ändrade bestämmelser i 5 § en mera ingående prövning beträffande parts behov av rättegångsbiträde kommer till stånd, *dels ock* genom ändring i 14 § möjlighet öppnas för domstolen att nedsätta eller indraga arvudet till ett rättegångsbiträde, som mot bättre vetande eller av oaktsamhet medverkat till att en talan utan skäl anhängiggjorts eller fullföljts.

Beträffande den föreslagna ändringen i 14 § ävensom det av utskottet uttalade önskemålet om inrättande av fler offentliga rättshjälpsanstalter såsom bäst ägnade att tillvarataga de mindre bemedlade parternas intressen är jag

ense med utskottet. I fråga om 5 § anser jag däremot den av lagrådet enhälligt förordade ordningen vara att föredraga framför Kungl. Maj:ts och utskottets förslag. Enligt lagrådets förslag skulle, såframt ej särskilda omständigheter annat påkalla, vid förordnande av rättegångsbiträde iakttagas, att förordnande att biträda vid talans anhängiggörande icke må meddelas utan att parten personligen inställt sig hos rätten eller dess ordförande, att därest redan vid sådant förordnandes meddelande parten prövas vara i behov av biträde jämväl för talans utförande, förordnande även i detta hänseende bör omedelbart meddelas, samt att i annat fall med beslut angående förordnande att biträda part med talans utförande bör anstå, till dess parten varit personligen tillstädes i målet.

Enligt min tanke borde den mindre bemedlade partens personliga inställelse på domstolens kansli ej krävas, när parten i samförstånd med statsunderstödd rättshjälpsanstalt begär förordnande för där anställd advokat. Beträffande dylik anstalt synes man nämligen hava grundad anledning antaga att den icke i onödan ådrager statsverket kostnader genom medverkan till förslag om förordnande av rättegångsbiträde, där sådant ej erfordras, och torde parten därför icke böra besväras med att personligen uppsöka både den genom det allmännas försorg inrättade särskilda rättshjälpsanstalten och domstolens kansli. För att giva domstolen den något friare prövningsrätt i det särskilda fallet jag sålunda anser önskvärd, hemställer jag att satsen »såframt ej särskilda omständigheter annat påkalla» i lagrådets förslag, sådant det kan framläsas ur dess utlåtande, jämkas till »såframt ej särskilda omständigheter till annat föranleda».

Ännu en oväsentlig uppmjukning i lagrådets förslag vill jag ifrågasätta. Jag anser det i hög grad riktigt, att parts personliga närvaro inför rätta i största möjliga utsträckning eftersträvas. Härigenom befordras mycket ofta målens utredning och skyndsamma avgörande. I princip synes det mig därför riktigt, att såväl mindre bemedlade som andra parter i regel personligen inställa sig vid första rättegångstillfället. Det kan därför icke vara mycket att erinra mot lagrådets förslag, att om den mindre bemedlade parten icke samtidigt erhållit fritt rättegångsbiträde såväl för målets anhängiggörande som för dess utförande, med beslut angående förordnande i det senare hänseendet, såframt ej särskilda omständigheter annat påkalla, bör anstå till dess parten varit personligen tillstädes i målet. Samma resultat beträffande återhållsamhet med dylikt biträdes förordnande torde emellertid uppnås, om det stadgas, att med angivna beslut bör anstå till dess rätten vid målets handläggning finner behov av biträde föreligga. Ett stadgande av denna senare innebörd synes mig vara att något föredraga, då en mindre bemedlad, avlägset boende part annars möjligen skulle kunna komma att för personliga inställelser åsamkas kostnader, vilka icke ur processuell synpunkt skulle varit påkallade, om parten blott varit så bemedlad, att han själv kunnat bekosta biträde.

Däremot delar jag de betänkligheter mot Kungl. Maj:ts av utskottet tillstyrkta förslag att som regel låta med förordnande av rättegångsbiträde för målets utförande anstå till första rättegångstillfället, vilka anförts av lagrådet,

Sveriges advokatsamfund m. fl., och detta ehuru jag själv, vid den häradsrätt där jag varit verksam, i flera år tillämpat denna anordning. Just på grund av egen erfarenhet av systemets olägenheter, särskilt med hänsyn till den anledning det kan giva till onödiga uppskov i målet, finner jag den av lagrådet föreslagna anordningen vara att föredraga. Det ursprungliga skälet till att jag vid Askims häradsrätt införde en dylik uppdelning av förordnandena att biträda part för anhängiggörande och för utförande av partens talan var den dåvarande domsagostadgans egendomliga bestämmelse att förste notarien ägde i domhavandens ställe besluta om fri rättegång. Genom uppdelningen av förordnandet överflyttades beviljandet av det dyrbarare rättegångsbiträdet på domstolen. Sedan Kungl. Maj:t i enlighet med en inom första kammaren förlidet år av mig väckt motion numera överflyttat beviljandet av fri rättegång från förste notarien till domhavanden, föreligger icke längre, vad häradsrätterna angår, samma behov av en dylik uppdelning. Ur praktisk synpunkt måste det också uppenbarligen vara att föredraga, att i de fall då domaren omedelbart kan se, att biträde för rättegångens utförande tarvas, sådant biträde också omedelbart förordnas. Detta möjliggöres enligt lagrådets förslag genom föreskriften för de mindre bemedlade rättssökandena att personligen inställa sig hos rätten eller domaren, om de önska rättegångsbiträde förordnat.

De skäl som utskottet anfört mot lämpligheten av att domstolen med det av lagrådet och nu av mig förordade systemet kan komma att mera direkt medverka vid rättegångars inledande synas mig icke blott sakna fog utan även stå i strid med gällande svensk rätts ståndpunkt i fråga om skyldighet för domstol att meddela stämning efter muntlig ansökan. Det är alldeles riktigt *att* i mål av något mera invecklad beskaffenhet det är en stor fördel att parterna biträdas av advokater, och *att* å sådana orter, där rättshjälpsanstalter finnas, dessa i största möjliga utsträckning från domstolarna avlyfta besväret med utredningen av de mindre bemedlade parternas rättstvister. Men det kan icke vara god samhällsekonomi att i det icke ringa antal fall, då å andra orter än de nämnda dylika tvister kunna utan verklig olägenhet för statens egna organ, domstolarna, av dessa uppklaras utan dyrbara mellanhänder, uppamma ett konstlat behov av advokathjälp. I många länder finnas särskilda statsorgan inrättade för att söka åstadkomma förlikning mellan tvistande parter, innan ett mål drages inför domstol. I vårt land är man mest benägen att låta domstolarna själva fungera som förlikningsinstanser. En berömvärd förlikningsverksamhet utövas på de flesta advokatkontor och på alla rättshjälpsanstalter. Men just för de enklaste målen är — särskilt å plats där rättshjälpsanstalt ej finnes — domstolen själv den lämpligaste, liksom ock den för statsverket och parterna billigaste förlikningsanstalten. Enligt min mening lägger man också en riktigare synpunkt på rättsskipningens uppgifter, om man i stället för att, såsom i den kungl. propositionen (1 §) föreslås, förvägra part fri rättegång »där det måste anses vara av synnerligen ringa betydelse för honom, att hans talan vinner prövning,» låter domstolen själv utan dyrbara mellanhänder reda upp dylika obetydliga rättegångar åt parterna. Ett av den fria rättegångens syften, när den infördes, var just att obemedlade parter, som ansågo sig hava

en fordran hos annan på 5, 10, 15 kronor, skulle bliva satta i tillfälle att med statens hjälp utfå sina tillgodohavanden utan att kostnaderna härför skulle behöva uppgå till mångdubbla beloppet. Att bemöta ett förslag om att på domstolarna själva lägga denna sociala uppgift med invändningen »att en dylik sammanblandning av advokat- och domarfunktioner bör undvikas», innebär en doktrinarism, som förbiser att typiska bagatellmål kunna kräva andra handläggningsformer än de mera invecklade målen. Liksom det inom straffprocessen icke behöver krävas samma garantier till skydd för den tilltalade i mål angående enkla polisförseelser som i mål där han är häktad, så gives det även inom civilprocessen stora grupper av enkla tvistemål som domstolarna böra vara i stånd att uppklara åt parterna utan varje medverkan av advokat. Där dylika mål förekomma i sådan mängd, att det skulle vara »menligt för domstolsarbetets jämna gång, om parter på nämnda sätt toge vid domstolen anställda personers tid i anspråk,» böra särskilda rättshjälpsanstalter inrättas. Dessa utgöra rättsskipningens verkliga polikliniker. Vid det stora flertalet domstolar kunna emellertid dylika mål ej förekomma i den utsträckning, att de kunna tänkas över hövan betunga domstolarna eller deras tjänstemän.

Lagrådets enhälliga uppslutning, 10 år efter den fria rättegångslagens tillkomst, kring en idé, uttalad i det utkast som ursprungligen låg till grund för lagförslaget men vida äldre i reformidéernas historia, visar rätta vägen för utvecklingen på detta område. Den kungl. propositionen med dess försök att undvika onödiga rättegångsbiträden »för talans utförande» innebär i princip ett steg i rätt riktning, men den har ej velat med lagrådet taga steget fullt ut genom att undvika även onödiga rättegångsbiträden »för talans anhängiggörande». Med säkerhet komma, trots den kungl. propositionens sannolika godkännande av riksdagen, kostnaderna för den fria rättegången att stegras. Ehuru detta i och för sig ej synes mig innebära något avskräckande, hade det dock enligt min tanke varit klokare, när man nu går att ändra den 10-åriga lagen, att i överensstämmelse med lagrådets förslag mera följdriktigt genomföra den princip man accepterat och därigenom även uppnå en större effektivitet i besparingshänseende beträffande sådana statsverkets utgifter för den fria rättegången, av vilka den obemedlade parten icke har något verkligt gagn.

Mot de oväsentliga ändringar i nu gällande lag, vilka innehållas i första och tredje styckena av 5 § i den kungl. propositionen, har jag icke något att erinra.

På grund av vad sålunda anförts får jag, i närmaste anslutning till lagrådets enhälliga förslag, hemställa att 5 § i den kungl. propositionen erhåller följande lydelse:

5 §.

Finnes part — — — — därvid biträda honom.

Rättegångsbiträde förordnas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande. Därvid bör, såframt ej särskilda omständigheter till annat föranleda, förordnande att biträda part vid talans anhängiggörande ej meddelas utan att parten personligen inställt sig hos rätten eller dess ordförande. Prövas redan

vid sådant förordnandes meddelande parten vara i behov av biträde jämväl för talans utförande, må förordnande även i detta hänseende omedelbart meddelas, men bör i annat fall med beslut härom anstå till dess rätten vid målets handläggning finner behov av biträde föreligga.

Till rättegångsbiträde — — — — — skäl därtill äro.

Vid förordnande — — — — — i sitt ställe.

vidkommande de särskilda stadgandena:

vid 5 §

av herr *Olsson* i Ramsta, som instämt i den av herr *Schlyter* avgivna reservationen, såvitt angår denna paragraf.

vid 14 § andra stycket första punkten:

av greve *Spens* samt herrar *Svenson* i Eskhult, *Olsson* i Ramsta och *Jonsson* i Risinge, vilka anförde:

Enligt 14 § i Kungl. Maj:ts förslag bör vid bestämmandet av ersättning till rättegångsbiträde tagas hänsyn till biträdets inställelse vid rätten å samma rättegångsdag i annat mål. Nämnda bestämmelse har utskottet ansett böra utgå ur paragrafen. Då vi icke kunna instämma i denna mening utan härutinnan ansluta oss till propositionen, hava vi inom utskottet yrkat,

att 14 § andra stycket första punkten godkännes i den avfattnings Kungl. Maj:t föreslagit.

vid 14 § andra stycket andra punkten:

av herrar *Fehr* och *Jonsson* i Lycksele, vilka anförde:

I 14 § andra stycket andra punkten i utskottets förslag stadgas: »Finnes talan utan skäl hava anhängiggjorts eller fullföljts, må, där biträdet brustit i nödig aktsamhet, ersättningen till biträdet efter omständigheterna nedsättas under vad som eljest bort utgå eller ock biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning.»

Då det icke kan anses lämpligt, att biträde berövas sin rätt till ersättning för anhängiggörande eller fullföljande av en rättegång, för vilken domstolen eller dess ordförande funnit behov av biträde föreligga, bör enligt vår mening detta stadgande utgå; och hemställas därför,

att 14 § andra stycket andra punkten i utskottets förslag uteslutes.